

I Arusha går Charles och väntar på att han ska insjukna i aids. Han stämplades som »hiv-man«, dömdes till fängelse, tvingades lämna sina barn och utvisades på livstid. Men kan lagen verkligen skydda oss mot våra fördomar? Och när blev dödsstraff okej i Sverige?

text och bild anna-maria sörberg

hiv-man

dömd till döden

Det är på väg mot sommar när Charles för första gången sitter i en polisbil. En dag som blir hans sista i frihet i Sverige. De uniformerade kvinnorna och männen bär latexhandskar och han hör dem varna varandra för »den sjuke« innan de åker mot häktet.

I den polisutredning som just påbörjats finns tre kvinnor, varav två konstateras smittade med hiv av Charles. Själv har han vetat att han är hiv-positiv i åtta år.

Tre månader senare, den 8 september 1999, kommer domen: sju års fängelse för grov misshandel och försök till grov misshandel. Straffet är lika högt som för dråp. Efter ytterligare tre månader skärper hovrätten straffet till att också omfatta livstids utvisning ur riket med förbud att återvända. Trots att Charles exfru redogör för hans nära relation till sina två döttrar, fyra och nio år gamla, anses han inte ha tillräckligt starka band till Sverige.

Charles blir den »nye hiv-mannen« i tidningsrubrikerna. En efterföljare till den beryktade och efterlyste Mehdi Tayeb. »Hiv-man« var det nya mediabegreppet skapat för »samvetslösa mörka män som raggar oskyldiga ljusa offer på krogen«.

Åtta år senare sitter jag och äter indiskt med Charles på en uteservering i safarimeckat Arusha i Tanzania. Han är 44 år idag. Det är en allvarsam man som talar med små gester som sitter framför mig. En man som kom till Sverige som kär 27-åring. En man vars liv förändrats så radikalt sedan dess. Det är konstigt att tala så här, i en annan värld nu, om det fruktansvärda som hänt. Man kan tala om det, men det kan vara svårt att förstå. Och det finns saker som man måste förstå, även om man inte kan identifiera sig. Och det är för att försöka förstå som jag är här.

Det var just här i Arusha som Charles mötte sin fru för 17 år sedan när hon för tillfället arbetade i landet. Efter ett år blev hon gravid och de flyttade tillsammans till hennes hemland och en halvsömnig, svensk småstad. Det var också i samband med flytten som de gjorde den fruktansvärda upptäckten att de båda var hiv-positiva.

– Diskussionen om vem av oss som hade smittat vem lade

vi åt sidan, säger Charles. Det var betydelselöst, allt handlade om att vårt barn inte skulle vara smittat.

Vi talar med sänkta röster, nästan viskar, för Tanzania är inte ett mer tolerant land än Sverige när det kommer till hiv. Och även om Charles idag försöker träffa andra hiv-positiva genom olika nätverksgrupper så existerar inte sjukdomen mer öppet här än i Sverige.

»**Det är ingen rättighet** att smitta någon annan med hiv«. Uttalandet gjordes av före folkhälsoministern Morgan Johansson i riksdagens talarstol för tre år sedan i ett försvar för de hårda regler och lagar som omgärdar hiv här i landet. Uttalandet sammanfattar det allmänna synsättet på hiv. Få, förutom hiv-organisationerna, protesterade.

Ingenstans i världen döms människor som smittat andra människor med hiv till hårdare straff än i Sverige. Bland svenska politiker råder konsensus när det kommer till lagar och regler kring hiv: förutom vänsterpartiet och till viss del miljöpartiet är de flesta i stort sett överens om att tvångs-isolering, informationsplikt och brottmål kan vara nödvändiga verktyg att ta till när det kommer till hiv. Hiv är något som alltid är förkroppsligat som en person. En riktad fara, ett brott mot den svenska naturligheten. Hiv skördar offer, men hur straffar man en sjukdom? Så blir hiv ett brott.

Charles är ett »typiskt« hiv-fall när man tittar igenom svenska rättegångsprotokoll.

Och även om rättegångarna är få – en handfull per år under de senaste sex åren – är rubrikerna desto större. Ett mönster är särskilt tydligt i domarna: när den åtalade är född i ett land utanför Sverige, bestraffas denne i regel med utvisning. Dessutom ligger fängelsestraffen mellan två och sex år medan straffen, i de fall där någon med svenskt ursprung döms, aldrig överstiger två år efter överklagan. Det enda undantaget jag hittar är ett fall där en man med svenskt ursprung begick våldtäkt mot barn – och fick tre år.

Är detta en slump? Fallen är så få att de flesta jurister skulle kunna hävda det. Andreas Berglöf som är ombudsman på organisationen Hiv-Sverige har på nära håll följt flera av de fall som lett till rättegångar och konstaterar att okunskapen kring frågorna är oroväckande.

– Det är svårt att säga något generellt kring domarna, men det är klart att vi har misstankar om att utomeuropeiska människor fått högre straff just för att de inte är födda i Sverige. Över huvud taget kan man ju konstatera att man ensidigt fixerar sig vid själva sjukdomsjournalerna och det faktum att den hiv-positiva visste att han eller hon bar på sjukdomen, men aldrig tar hänsyn till tänkbara orsaker: de psykologiska bitar som också är i spel, stigmatiseringen

»Hiv-man var det nya media-begreppet skapat för »samvetslösa mörka män som raggar oskyldiga ljusa offer på krogen.«

kring sjukdomen, hur det kan ha påverkat en människa att inte berätta.

Att diskutera frågor kring objektivitet i domstolar och att ifrågasätta konsekvensen i juridiken är ingen enkel sak. Charles advokat Peter Bergqvist värjer sig mot att svara på frågan hur det kommer sig att det tycks bli ett hårdare fängelsestraff för de icke-svenskar som hamnar i rättegångar.

– Tittar man på Charles fall så kan man konstatera ett mycket starkare avståndstagande i hovrätten än i tingsrätten till exempel, och det syns ju i domslutet där utvisning tillkom. Precis som man kan uppleva ett i grunden känslomässigt ställningstagande ibland i ärenden som rör till exempel våld mot kvinnor, så kanske man kan tala om det också här. Jag anser inte att det alltid är felaktigt att ett domslut vilar på moraliska grunder, men sammanfattningsvis innebär ju det att man som tilltalad, om man har otur, kan hamna i situationer där man får ett strängare straff om man råkar ut för en domare som har »strängare« värderingar.

Charles liv tillsammans med sin fru och två barn i den svenska småstaden sliter hårt på äktenskapet. Han är hemma med barnen och känner sig isolerad. Så småningom bryter de upp från varandra och Charles flyttar till Stockholm. Han jobbar med att städa restauranger och nej, det var inte en särskilt lycklig period det heller. Men under ett av besöken i barnens hemstad möter han en ny tjej och blir kär. Att berätta att han bär på sjukdomen är självklart.

De slog ner mig och skrek »neger stick hem«. Jag tog mig in i hissen och upp till min dörr. Där hade de målat över hela dörren och i trappuppgången: »Ni lever med en hiv-man«.

Kärleken är starkare än rädslan. Men det här kommer att bli den sista relationen »som han sköter«, som han beskriver det själv.

– Trots att jag träffat någon som var viktig var allt väldigt tungt under den här perioden. Grälen mellan mig och min exfru fortsatte länge efter skilsmässan och det gick ut över barnen. Men det nya förhållandet var viktigt. Jag gillade henne. Hon kom och hälsade på allt oftare och så småningom bestämde vi oss för att flytta ihop. Men när hon berättade för sin familj reagerade de starkt. De ringde varje dag och sa att hon måste lämna mig. Varför riskerar du ditt liv för honom?

En helg åkte hon hem för att hälsa på sin familj och kom sen inte tillbaka.

– Jag visste att något var fel när hon inte kom tillbaka. Jag arbetade på puben till sent den kvällen och när jag kom hem och skulle gå in genom porten dök två män på mig. De slog ner mig och skrek »neger stick hem«, innan de försvann. Jag tog mig in i hissen och upp till min dörr. Där hade de målat över hela dörren och i trappuppgången: »Ni lever med en hiv-man«. Jag ringde polisen men vad skulle de göra?

När Charles några dagar senare fick ett hotsamtal per telefon med uppmaningen att »sticka hem« såg han på nummerpresentatören att det kom från flickvännens föräldrahem. Och när han så småningom pratade med henne i telefon lätsades hon ovetande om vad som hänt. De hörde inte av varandra igen efter det.

– Efter allt det här blev jag orolig, särskilt när jag kom hem sent på kvällarna. Jag läste i tidningarna om hur en afrikan blev nedhuggen till döds av två vita killar när han klev av bussen. Straffet blev lågt för dem. Det gjorde mig

helt skräckslagen. Jag som aldrig varit rädd förut, jag kände mig inte trygg alls längre.

Charles började få paranoida tankar och känslor och livet kom att hamna allt oftare på krogen. Först genom jobbet och sedan genom drickandet på nätterna.

– Jag försökte mest få dagarna att gå. Jag sov, arbetade och drack. Grannarna i mitt hus började titta konstigt på mig också. En dag i tvättstugan var det en kvinna som sa att jag bara fick använda en av tvättmaskinerna till mina kläder. »Vissa här vet om dig och din situation«, sa hon när jag frågade varför. Så jag började tvätta mina kläder hemma istället.

Under centralstationen i Stockholm

ligger en pub dit Charles brukade gå efter jobbet. Det var kanske inte hans favoritställe direkt, men det var en plats dit andra tanzanier gick, där han kände sig trygg och kunde stänga den övriga världen ute för en stund. Det här var tiden innan allt kom ikapp honom.

– En kvinna brukade sitta där, hon höll på att separera från sin afrikanske pojkvän så hon drack rätt mycket också. Vi gick hem flera gånger tillsammans, alltid rätt berusade. I början skyddade vi oss när vi hade sex, men när hon undrade varför vi använde skydd när hon ändå åt p-piller, sa jag inget. Jag var livrädd för att berätta något om mig själv. Hon frågade sånt som varför min tvätt alltid hängde på balkongen och aldrig nere i tvättstugan, någon annan gång

frågade hon varför så många grannar tittade konstigt på henne i huset. Ändå sa jag inget.

– Det var som om jag blev mer och mer rädd för upptäckt, ju närmare sanningen någon kom.

När polisen en dag kom, när allt var över, var det nästan som en lättnad.

Det dröjer nästan tre månader innan rättegången börjar eftersom polisen tror att ännu fler kvinnor ska träda fram. Men det stannar där. Sammanlagt träffar Charles tre kvinnor under den här tiden som han har en sexuell relation med, säger han själv. Två av kvinnorna under några månaders tid, en annan av dem bara några gånger. Hon var den av de tre som inte smittades.

– Under Charles tid i fängelset märkte jag att han kom till en insikt om att han begått fel, det var en insikt som växte fram, säger Stefan Lindbäck, läkaren som behandlade Charles under fängelsetiden.

Och han har haft mycket tid att tänka kring sitt ansvar sedan dess. Men idag värjer han sig från att tala om det här med skulden. Existentiella grubblerier kanske inte riktigt ligger för honom, tänker jag. Att det är för stort. Han har sonat sitt brott enligt spelets regler, samhället har liksom återställt ordningen så som det är bestämt. Jag vet inte vad han tänker, kanske finns det inte så mycket mer att säga? Men ändå vill han tala om det, på sitt sätt, berätta förlöppet. Och så finns barnen där, barnen som den svenska sjukvården lyckades rädda från att smittas och som han önskar att han kunde se mer av, prata oftare med.

Och så finns hans »nya« kvinna där. Hon som han mötte under tiden i fängelset, av en slump, och som fortsatt stå vid hans sida från Sverige, även efter hans utvisning. Hon som älskar en »hiv-man« och som när hon fick veta varför Charles satt i fängelse också fått lära sig att försöka förstå.

– Hiv är inte en egenskap hos Charles, det är en sjukdom, säger hon till mig när vi träffas en dag i Stockholm efter min resa till Tanzania.

– Men visst är det jobbigt. Jag har gått igenom rädsla men sedan bestämde jag mig för att ta reda på så mycket jag kan om både Charles fall och om själva sjukdomen. Alla jag talade med sa visserligen att det går att ha en intim, sexuell relation med en hiv-positiv människa, men jag lärde mig samtidigt att man inte kan prata öppet om sjukdomen.

En människa kan bli föremål för tvångsåtgärder enligt den svenska smittskyddslagen. Eller så kan ett hiv-brott bli ett brottmål i en rättegång. Smittskyddslagen sorterar hiv bland allmänfarliga sjukdomar där man också hittar sjukdomar som hepatit, syfilis och tbc. I lagen formuleras de regler och förhållningsorder som en hiv-smittad person är skyldig att följa. Smittskyddsläkare vid landsting landet runt håller koll så att patienten följer reglerna och kan också, om man anser att patienten ägnar sig åt »smittfarligt« beteende, besluta om till exempel inlåsning i form av tvångsisolering. Något som förekommer om än sällan. I smittskyddslagen finns också den så kallade informationsplikten, som innebär att den smittade har skyldighet att informera en partner om att han eller hon bär på sjukdomen innan de har sex och att han eller hon alltid använder kondom.

Om en människa gör en polisanmälan kopplat till att han eller hon utsatts för smittorisk kan det leda till en brottsundersökning och ibland till rättegång i domstol.

Brottsbalken har ingen specifik rubricering som reglerar hiv utan rubriceringen som oftast används är grov misshandel eller försök till grov misshandel. Något som kritiseras av vissa jurister.

– Jag tycker att hiv-brotten är inpressade under misshandelsstadgan, säger advokaten Peter Bergqvist.

– Jag menar det är ju en jätke skillnad på att ha sex med en person och att utsätta honom eller henne för en smittorisk mot att slå någon på käften. Ett stort problem med att pressa in hiv-brott under misshandel är bedömningen av uppsåtet. Om man slår någon behöver man inte fundera på om personen haft för avsikt att tillfoga smärta. Men i hiv-brotten är det svårare att avgöra de bakomliggande faktorerna.

Peter Bergqvist försökte driva Charles fall till EU-domstolen för att få utvisningen hävd. Men det blev avslag av en oenig jury. Han ansökte också om nåd för Charles hos svenska regeringen.

– Att Charles inom loppet av några år kommer att vara så sjuk att han kommer att dö i aids är en konsekvens av den svenska domen med utvisning. Jag tycker att respekten för livet måste vara det rådande och det borde göra att Justitiedepartementet och regeringen åtminstone tvekar att verkställa ett utvisningsbeslut i ett sånt här fall. Men nej, det fanns ingen tvekan alls. Man skickade honom till Tanzania. Det är inte att visa tillräcklig respekt för livet.

Charles utvisning, liksom alla de andra utvisningar som följt liknande fall, innebär alltså mycket riktigt att han numera lever helt utan mediciner. Han har inte heller tillgång till någon särskild vård för sin sjukdom eftersom det saknas där han lever idag.

– Att han inte tar några mediciner innebär att hiv fortsätter att bryta ner immunförsvaret, säger hiv-läkaren Stefan Lindbäck.

– Till slut är immunförsvaret så svagt att patienten utvecklar livsfarliga infektioner, så kallade opportunistiska infektioner som bara drabbar människor med extremt svagt immunförsvaret. Under den tid han åt mediciner lyckades vi trycka ner viruset så att det inte var mätbart, men samma dag som han avbröt medicineringen började försämringen igen.

Hiv handlar om sex eftersom det smittar genom sex. Och samhället delar in oss alla i riskgrupper för att vi ska kunna avhjälpa, kontrollera och komma till rätta med en sjukdom som samtidigt bara den kristna högern och andra ideologiska inriktningar som drivs av hård sexualkontroll har några förhoppningar om att kunna stoppa. I den hiv-rapportering vi matas med finns det knarkare, bögar, horor och utlänningar. Och det är också där någonstans som ett »vi« skapas, som är friskt och absolut avskilt från sjukdomen, ett »vi«

»Att Charles inom loppet av några år kommer att vara så sjuk att han kommer att dö i aids är en konsekvens av den svenska domen med utvisning.«

som möjligtvis kan drabbas som potentiellt brottsoffer.

»Vi vågar inte prata om sex när vi pratar om hiv«, hör jag ständigt från experterna. Samtidigt är detta det enda man gör i rättegångsprotokollen. Det är omöjligt att inte drabbas av den överväldigande tragiken när man läser igenom alla domstolsprotokoll. All den vardaglighet som präglar människors möten, sex och relationer. En gång ett tjugo minuters sexuellt möte, eller del av en lång passionerad relation. Alla dessa situationer som nu är nedmalda till protokoll och som får konsekvenser för alla inblandades liv för alltid.

»De går till sovrummet och där ligger de med varandra. Samlaget är vaginalt. X berättar att de utförde oralsex på varandra utan skydd. De använde en kondom som de applicerat lotion på. Y hade penis i sin mun. Drar sig inte ur. Genomför analt samlag.«

I offentligheten ställer vi oss frågan: Hur kunde den där människan ha sex så oförblommerat och hänsynslöst, utan att informera den andre om att han eller hon var sjuk? »Hade jag vetat att han var sjuk hade jag aldrig haft sex«, säger något av offren i rättegångsprotokollen. »Jag hade inte ens varit vän med en hiv-positiv.«

Detta ständiga krav om att inte behöva konfronteras med den verklighet som vi lever med sedan hiv upptäcktes i början av 80-talet. Visst finns förövare och offer, visst är verkligheten så brutal, så hänsynslös. Men kan vi verkligen fortfarande bygga våra liv som om hiv inte existerar, förrän den dag vi får veta att vi själva bär på sjukdomen?

För Andreas Berglöf och hans kolleger på Hiv-Sverige handlar det inte om att försvara ett beteende. Men de ser konsekvenserna i ett land som dömer hiv-män för att statuera avskräckande exempel.

– Vi jobbar inte med att försvara brotten, men vi är de som ser att rättegångarna i sig inte får någon effekt på hiv-preventionen. Det blir inte färre som smittas i landet, trots alla lagar, regler och rättegångar. Den negativa uppmärksamheten som de här fallen skapar försvårar istället öppenheten för hiv-positiva.

Kan det vara så att systemet självt bidrar till att fostra våra attityder i två riktningar samtidigt: en som tystar, alierar och bidrar till att förvräda psyket och förmågan att ta in och hantera ansvaret hos smittade som redan är traumatiserade; en annan som signalerar till samhället att hiv är en sjukdom som förkroppsligas av den typen av samvetslösa »kulturellt avvikande« män som till exempel Charles? Hiv blir som ett undantag. Det tycks som vi alla drar oss undan ansvaret för vår egen friskhet och blir till offer.

Våld kan utövas genom sex och det finns en rad förtryckande strukturer i samhället som måste regleras. Kanske var Charles likgiltighet ett uttryck för en typ av sådant våld, men räcker det verkligen, eller ens hjälper att statuera exempel för att förhindra att det fortsätter att ske?

Det är nu snart tre år sedan Charles hamnade på ett plan som tar honom till Dar es Salaam när utvisningen verkställs. Tre vakter följer honom på planet och så fort de kommer till passkontrollen lämnar de över honom och går därifrån.

– Jag blev sittande på flygplatsen till klockan fem på morgonen. De tanzanska myndigheterna ville inte släppa in mig, de trodde att jag var livsfarlig eftersom jag anlände i sällskap av tre vakter: »du måste ha mördat«. På morgonen lyckades de få tag på en person som kunde auktorisera

beslutet att släppa in mig i landet. Sedan tog jag mig till det bästa hotellet i hela Dar es Salaam. Ett ställe där man hör havets vågor och känner en skön bris. Det var min nuvarande flickvän som ordnat det för att min första natt i landet skulle bli bra.

– Det visade sig att det var samma hotell som de tre svenska vakter som deporterat mig bodde på. Så vi satt där och pratade ett tag och allt kändes så konstigt. Jag var arg över hur de lämnat mig på flygplatsen. Samtidigt ville jag visa att jag var snäll. De pratade om att de skulle åka till Serengeti och se massaj-folket och göra safaris. Eftersom jag själv kommer från just massaj-folket så kunde jag berätta en del om det. Det måste ha varit väldigt märkligt för dem också. De sa att de aldrig varit med om det här, att prata med någon som de deporterat.

Vi kan alla vara arga på Charles och förtvivlade över kvinnorna som har orsakats sånt lidande. Men hur ska det ta sig uttryck? Om vi gör ett tankeexperiment: Hur skulle en tillvaro se ut där vi alla tar in möjligheten att vi alla är hiv-positiva? Eller riskerar att bli det imorgon, eller nästa dag. Man kan fråga sig hur många som känner sig berörda av insikten att hiv existerat omkring oss i 25 år, och att det inte finns ett tecken i världen på att ett botemedel är på gång? Medicinerna i västvärlden blir kanske mer effektiva. Nya bromsmediciner lanseras. Men hur lever vi i praktiken? Att döma av könssjukdomsstatistiken är det få eller allt färre unga som skyddar sig. Hiv tycks vara en sjukdom för »dom«, inte för »oss«. Icke smittade ska inte behöva känna något ansvar för att hiv existerar, och det sker inte bara på den hiv-positives bekostnad: vi förlorar själva förmågan att skydda oss gemensamt.

Jag åker bil tillsammans med Charles och vi besöker ett sjukhus i Arusha. Han har en vän som brutit benet och vi sitter en stund hos henne i ett rum fyllt av sjukhussängar och människor som alla har ben eller armar uppstagade i ställningar som hålls högt genom plastpåsar fyllda med stenar. Under ett par dagar har vi talat om hans liv i Sverige, men nu är vi tillbaka i Charles vardag, i det liv han lever nu. Jag sticker de pengar jag har i fickan i vännens hand för en operation i ryggen hon skulle behöva, men inte har råd till. Det är 20 000 shilling, som min svenska vita skuld lägger i hennes hand och det motsvarar 100 svenska kronor. När vi går därifrån pekar Charles på ett hus som ligger intill, men som är stängt för besök.

– Det är där alla med aids ligger under den sista tiden innan de dör. Och det är där också jag kommer att hamna sen, säger han. Det är svårt att inte tänka på det idag även om jag försöker att låta bli. ///

Artikeln ingår i det pågående arbetet med en bok om hiv-män/kvinnor och vår syn på hiv som utkommer på bokförlaget Atlas under 2008.